

NÅGRA ANTECKNINGAR

RÖRANDE POLITIKENS MORALCODEX

Av minister R. ERICH, Helsingfors

OM TERMEN »politik» skall anses liktydig med uttrycket »statskonst», så torde den knappast tarva någon närmare definition; »statskonst» är i själva verket ett så pass expressivt uttryck, att dess innebörd knappast behöver förtydligas. De definitioner man plägar ge av begreppet politik äro föga lyckade. I detta fall gäller nog satsen *definitas periculosa*.

Det kunde i stället vara av intresse att sammanställa och analysera den mångfald av olikartade maximer och visdomsord, som den politiska nomenklaturen från skilda epoker har att uppvisa och som avse att tjäna såsom ett slags vägledning för dem, som gjort till sin uppgift att mer eller mindre yrkesmässigt utöva »politik» i dess mångskiftande utformningar.

Salus populi suprema lex — så lydte den ståtliga romarregeln, som av en senfödd arvtagare av den klassiska imperietanken, *Mussolini*, kan sägas ha utformats bl. a. i satsen: »*Tutto nello Stato, niente al di fuori dello Stato, niente contro lo Stato*» (»Staten är allt i allo; intet är utanför staten; intet får ske emot staten»). — Statens absoluta prioritet och dess allmakt samt därmed även rättfärdigandet av allt som kan antagas vara ägnat att tjäna dess välgång, kan väl knappast eftertryckligare framhävas. Man påminnes kanske om vad författaren till »*Il principe*» några sekler tidigare inskräppte hos furstar och väldigheter, »realpolitiska» grundsatser som i stora eller små realpolitiker funnit otaliga adepter och eftersägare; hävdandet av statstanken, uppbyggnaden av härskaren, av fursten, utan hinder av rättslig eller moralisk art; alla förpliktelser förfalla så snart de framstå såsom oförenliga med sådana hänsyn. I denna riktning har man väl tolkat bl. a. orden rörande friheten att, då statens fördel det kräver, åsidosätta ingångna förpliktelser: »*non mancarono cagione legittime per colorare l'inosservanza*». — »Då skall det icke saknas legitima (d. v. s. till synes rättmätiga) grunder för att överskyla fördragsstridigheten (trolösheten).» »*Right or wrong, my country*»

är väl även en paroll, som, om än i något mindre krass form, öppenhjärtligt uttrycker liknande maktpolitiska tankar.

En realpolitisk maxim av ofantlig bärvidd och inbjudande till den mest omfattande tolkning och tillämpning innehålles i den världskloke översteprästens allbekanta ord: »Det är bättre att *en* man dör för folket än att hela folket förgås.» Huru många gånger har icke denna realpolitiska visdom medvetet eller omedvetet varit vägledande för statsmän av större eller mindre mått och huru ofta har icke samma tanke återopats till stöd för handlingar, som för den vanliga rättskänslan tett sig såsom svåra försyndelser. »Ändamålet helgar medlen» är ju en av såväl den kyrkliga som den profana politiken mycket omhuldad sats; Henrik IV:s ryktbara uttryck, att Paris är värt en mässa, ger en djup inblick i realpolitisk mentalitet. Huru mången statsman har icke i en eller annan form, i ord eller handling, givit uttryck åt tanken, att något som i och för sig är etiskt värdefullt, måste vika för ett högre eller åtminstone ett allmännare intresse, eller att en tvingande nödvändighet rättfärdigar en avvikelse från grundsatser, vilkas giltighet för den vanliga mänskliga samlevnaden icke plägar ifrågasättas.

Det är ett välbekant faktum, att det i alla tider givits tänkare av olika kunskapskategorier, som ställt sig i opposition mot läror, vilka i sina yttersta konsekvenser utmynna i tanken, att det politiska görandet och låtandet, så snart det verkligen bör anses gälla statens välfärd, icke finge vara underkastat några hämningar; ytterst få äro väl i varje fall de, som på fullt allvar våga kräva förbehållslös tillämpning av Bergspredikans krav icke blott på förhållandet individer emellan, utan även på det offentliga livet. *Fiat justitia, pereat mundus* är ett kategoriskt imperativ som ljuder väl, men vars yttersta konsekvenser mycket få torde vara benägna att förverkliga i den politiska realiteten. Man är likväl å andra sidan benägen att i det längsta bestrida, att den politiska verksamheten i *högre grad* borde få vara obunden av etiska normer. Detta krav hävdas nog främst i länder utan egna maktpolitiska aspirationer, m. a. o. i »småstater», om man nu vill använda detta ofta missbrukade uttryck. För den mest extrema rigoristen är det sedan av underordnad betydelse, huruvida det i verkligheten finnes någon möjlighet att i fråga om politiken vidhålla en obetingad etisk renlärighet. Man framhåller gärna, och det på mycket goda grunder, att politiken skall vara hederlig, »*honnête*», men vill därmed icke bestrida att den

måste vara skicklig, smidig eller »elastisk»; huruvida den därmed förbundna opportunisten stundom kan vara ägnad att göra in-trång på »hederligheten» i dess absoluta bemärkelse, är väl en fråga för sig. Sammanjämkningen erbjuder icke några svårigheter.

Vi skola övergå till en ny variant av visdomsorden rörande den politiska kunskapen på gott och ont. Vad kan väl icke inrymmas i den allbekanta Bismarekska satsen att politiken är »die Kunst des Möglichen»? Vem vill väl i fråga om politiken ens försöka sig på uppgiften att med några regler in abstracto avgöra, var gränsen för det »möjliga» skall dragas, vare sig det gäller den fysiska eller den etiska sidan av frågan? »A l'impossible, nul n'est tenu», heter det, men vad är i statslivet möjligt och vad är omöjligt? Man opererar här med ytterst relativa begrepp och postulat.

»Det bästa är ofta det gudas fiende» är likaså en sentens, som lämpligen kan återopas även såsom stöd för en typisk opportunitetspolitik, som icke är alltför nogräknad i fråga om principer och eftergifter eller medel i allmänhet. Det har uttalats skarpa ord om »kompromissens ånd» (Ibsen), men huru vill man kunna utesluta detta speciellt för partipolitiken karakteristiska instrument utan att beröva hela maskineriet dess aktionsförmåga? Heter det t. ex. i en författningslag, att riksdagsmännen skola handla såsom rätt och sanning fordra eller såsom envars övertygelse bjuder, så skall väl en sådan maxim näppeligen kunna tolkas såsom ett förkastande av all s. k. kohandelspolitik, för att använda ett vulgärt uttryckssätt. Förhölle det sig verkligen på sådant sätt, då borde man väl med en suck fastslå verkningslösheten av dylika vackra moralbud och måhända t. o. m. i sanningskärlekens namn påyrka att de, såsom oförenliga med den politiska verksamheten, borde ur lagtexterna avlägsnas.

Med det ovansagda skall självfallet icke bestridas, att de politiska gottköpskompromisserna ofta vidlådas av smaklösa och t. o. m. groteska drag. Härtill kommer, att de rena tillfälligheternas spel kan göra sig gällande på ett föga lyckligt sätt, bl. a. i lagstiftningen. I det moderna statslivet med dess stridiga intressen och deras stridbara målsmän skall man väl fåfängt petitionera om avlägsnandet av denna driftkraft i hela systemet. I varje fall borde en högre politisk moral här verka såsom korrektiv.

Begreppet »övermäktigt hinder», *force majeure*, har ju hem-

ortsrätt såväl i den juridiska doktrinen som i lagstiftningen, utan att någon förmår genom en allmän regel fastställa, när en omständighet av detta slag är förhanden. Huru ofta ser man sig icke i politiken — icke minst i våra dagar — föranlåten att taga sin tillflykt till en motivering eller ursäkt av denna innebörd. Härvid kan man emellertid icke undgå att fastslå, att det »övermäktiga» elementet (som ju icke behöver sammanfalla med det omöjliga), i det politiska livet är mycket mindre bestämt och mycket mera omfattande, än i rättslivet i egentlig mening. Den betydande risk, som kan vara förenad med ett visst handlande, får ofta ersätta det i egentlig mening övermäktiga; det politiska handlandets oavvisliga »elasticitet» kan inställa sig såsom en välkommen formel. Enligt tidningsreferat har prins Wilhelm på »Norges dag» i Stockholm yttrat bl. a.: »Den skulden (till Norge) växer dag för dag, så länge vi byter timliga värden på bekostnad av moraliska.» Vem skall väl bestrida, att just ett avvägande av olika värden mot varandra ofta framstår såsom en politisk nödvändighet och att vissa legitima intressen bli lidande, i vilken riktning avgörandet än må utfalla. Och vem kan väl därvid uppställa allmänna normer?

Mången aktningvärd politiker skall väl vara föga benägen att medge att han på egen och andras politiska verksamhet anlägger en måttstock, som väsentligen avviker från vad han i det enskilda livet anser riktigt, men sist och slutligen torde det icke vara möjligt att göra gällande en fullständig överensstämmelse i fråga om livsförändringen i det ena och det andra fallet. Och man har måhända skäl att fråga sig, huruvida den, som i detta avseende icke vill medge någon olikhet mellan de etiska krav som i samhället erkännas i fråga om det ena eller det andra området, därmed verkligen ger bevis på samma uppriktighet och sanningskärlek, som han gärna fordrar av de förkättrade »politikerna».

Vad skall man då sist och slutligen säga om de icke sällan förekommande tillvitelserna, att politiken är »un sale métier», att den fördärvar karaktärer o. s. v. Någon meningsskiljaktighet kan väl icke råda därom, att åtminstone enligt den uppfattning, som bör vara rådande i en kultur- och rättsstat, det skarpaste ogillande måste drabba den politiker, som begagnar »politiken» såsom medel att befordra egna själviska intressen. Ett hänsynslöst tillgodoseende av det egna partiets förmenta fördelar skall icke heller kunna göra anspråk på att godtagas av en upplyst

opinion. Frågan kommer då att gälla, huruvida och i vilken omfattning statens och samhällets fördel, om vilken såväl i princip som i ett givet fall mycket olika åsikter kunna göra sig gällande, kan åberopas såsom stöd för en specifik »politisk moral» avvikande från den allmänna. Man får väl här för det första taga hänsyn till *relativiteten* och föränderligheten i alla mänskliga förhållanden. Vad som hos ett folk gäller såsom förpliktande etisk norm, betraktas av ett annat folk såsom något indifferent, och under olika tidsskeden göra sig olika uppfattningar gällande. Men även under likartade förhållanden synes det vara en inrotad uppfattning, att det politiska handlandet i viss mån tillämpar en egen moralcodex, som icke i allo överensstämmer med den i samhället allmänt erkända. Huru långt avvikelserna kunna sträcka sig och var gränsen går, därom torde ingen tilltro sig möjligheten att uttala någon uppfattning med anspråk på allmängiltighet. Den som i sitt handlande icke vill åsidosätta alla moraliska hämningar, är väl närmast hänvisad till att taga sin tillflykt till det egna samvetet och den egna rättskänslan; att det subjektiva momentet då kommer att göra sig starkt gällande, är ju självklart. Särskilt i ett vanskligt läge kunna naturligtvis svåra pliktcollisioner inträffa.

Principiellt är man väl vid sådant förhållande hänvisad till att inslå en gyllene medelväg mellan de motsatta extrema uppfattningarna och hamnar väl då i en kompromisslösning icke olik den, som så ofta betraktas såsom själva kvintessensen i all politik, såvitt den icke slår över i ren våldsutövning. Gör den detta, så kan *politiken* med fullt skäl sägas *upphöra att vara politik*, ty denna bör kännetecknas icke blott av en utvidgad frihet, utan även av förnuft och moderation. »Politik» är icke liktydigt med godtycke, rättslöshet och — i sista hand — anarki. Just till ett sådant tillstånd är emellertid en hämningslös omoralisk politik, »jenseits von Gut und Böse» under exceptionellt svåra förhållanden ägnad att leda.

Man må här tala om moralisk eklekticism, men ingen vill väl påstå, att någon av de politiska maximer, som här ovan berörts, vore ägnad att giva någon säker vägledning.

I ett samhälle med fast rättsordning och rättskultur skola väl de svåraste olägenheter, som ofta anses vidlåda politiken, kunna framgångsrikt undvikas. Trolöshet och ohederlighet äro egenskaper, som lyckligtvis icke kunna anses vara kännetecknande t. ex. för nordisk politik, där det offentliga livets män väl i stort

sett kunna sägas utmärka sig för större rättrådighet och ordhållighet, ansvarskänsla och måttfullhet än vad fallet varit eller är i mångt annat land.¹ Detta är säkerligen icke utan samband med den medborgerliga frihet och de *rättstraditioner*, som utmärka samhällslivet i dessa länder och i följd av vilka en regim av våld och godtycke, som i ett nordiskt land etableras av en främmande inkräktare, så djupt kränker såväl rättsmedvetandet som samhällsmoralen. Här är det icke minst domstolarnas oberoende som är av oskattbar betydelse. Hävdandet av individens elementära rättigheter, som i vår tid bestridas av rasande ras-teoretiker och hänsynslösa våldsmän, har i våra samhällen bildat ett lyckligt korrektiv mot de svåraste missbruk av makten.

Lag och rätt måste sätta en gräns för det politiska livet. Under vilka förutsättningar en revolutionär omstörtning skall anses såsom absolut nödvändig och därför tillåtlig, är ett spörsmål, som inga rättsfilosofiska spekulationer förmått eller förmår på ett allmängiltigt sätt besvara, men i varje fall är en lagbunden ordning som består provet icke blott under normala tider utan även under kritiska förhållanden av ett värde, som knappast kan över-skattas. Lagbunden ordning och obunden politik äro oförenliga motsatser.

Det skall väl i allmänhet icke kunna bestridas, att risken för att den hämningslösa politiken tar överhanden i ett land, a p r i o r i kan anses vara större i ett litet land än i en stat med s. k. universella intressen. I det förra är nationen själv rent folkpsykologiskt i regel benägen att föredraga ordning och frid framför oberäkneliga politiska risker. Det är väl icke heller för mycket sagt, att i en stormakt en statsman ofta kommer att befinna sig i särskilt svåra plikt-kollisioner, icke blott då det gäller egna handlingar utan även det han är tvungen att tolerera. Man må blott ägna en tanke åt den statliga verksamhet, som går under namnet *secret service* eller andra motsvarande benämningar och där ändamålet ofta får helga medlen på ett sätt som kan stå i skarp motsättning till erkända etiska normer. Det är icke alltid så lätt att bevara den ideella syn på statslivet, som bör fordras av varje verklig statsman.

* * *

¹ Nils Herlitz har i sitt arbete *Svensk frihet*, 1943, uttalat beaktansvärda tankar bl. a. om rättfärdighetskravet i statslivet och om rättsmedvetandets bristande enhetlighet.

I det internationella livet finner den hämningslösa politiken otvivelaktigt sitt främsta spelrum, så länge staternas inbördes förhållanden ytterst behärskas av det av statsindividuellt godtycke beroende kriget. Mången liten stat har fått erfara de fruktansvärda verkningarna av de uppgörelser, »kompromisser», som på dess bekostnad ingåtts av hänsynslösa politiker, beredda att i det egna folkets förmenta intresse åsidosätta av ålder erkänd mellanfolklig rätt och etik. Hämningslös våldspolitik och laglöshet å ena sidan, det »förutsättningslösa» (rättsligt indifferent) kriget å andra sidan äro i själva verket oupplösligt förbundna med varandra. Så länge kriget får behålla sin av rättsliga förutsättningar oberoende karaktär och krigsfaran står hotande i bakgrunden, kommer den renodlade »realpolitiken» att bibehålla sin maktställning, närmast i det internationella livet, men även såsom en oundviklig följd därav, ofta även i det interna statslivet. Det pågående kriget har i själva verket ådagalagt, att det råder ett oavvisligt samband mellan revolutionärt godtycke i det inre och ohämmad maktutövning på det mellanfolkliga området. Kriget omstörtar även den inomstatliga rätten såväl i det krigförande landet självt som alldeles särskilt i ett härtagat land, vars befolkning ofta får se sin rättsordning nedbruten eller förvanskad. Den tanke, som finnes uttalad i Nationernas förbunds pakt, att varje krig eller krigshot är något som berör det mänskliga samfundet i dess helhet, har under det nuvarande kriget på det mest eklatanta sätt bekräftats. Samtidigt har själva rättsordningens enhetlighet, den mellanfolkliga och den inomstatliga rättens beroende av varandra, bekräftats på ett sätt, som borde på det allvarligaste beaktas av dem som efter krigets upphörande kommer att stå inför uppgiften att skapa något nytt och mera hållbart. »Les principes généraux du droit et de l'équité», rättvisans och billighetens allmänna grundsatser, redan tidigare erkända även i allmänna internationella överenskommelser, måste även i staternas inbördes förhållanden kunna göra sig gällande på ett helt annat sätt än hitintills.